

VU Research Portal

Vrouw Schraders beroepsjournaal: overwegingen bij een publikatie over arbeidspraktijk in het verleden

Frijhoff, W.T.M.

published in

TGGNWT

1985

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Frijhoff, W. T. M. (1985). Vrouw Schraders beroepsjournaal: overwegingen bij een publikatie over arbeidspraktijk in het verleden. *TGGNWT*, 8(1), 27-38.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Willem Frijhoff*

VROUW SCHRADERS BEROEPSJOURNAAL: OVERWEGINGEN BIJ EEN PUBLIKATIE OVER ARBEIDSPRAKTIJK IN HET VERLEDEN

Naar aanleiding van: *C.G. Schrader's Memoryboek van de vrouwen. Het notitieboek van een Friese vroedvrouw 1693-1745*, bewerkt en ingeleid door M.J. van Lieburg, met een verloskundig commentaar van G.J. Kloosterman (Nieuwe Nederlandse bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde en der natuurwetenschappen 11; Amsterdam: Rodopi, 1984; ISBN 90 6203 935 9) 218 p., ill., te bestellen door f 35,00 over te maken op postgiro 3169613 t.n.v. de Catharina Schrader Stichting te Velp.

Alle recente ontwikkelingen ten goede kunnen niet verhinderen dat het dagelijks leven de grote onbekende van de geschiedenis blijft. En dat om structurele redenen. Het wordt gevormd door een complex geheel van gebaren, handelingen, reflexen en communicatievormen die het raamwerk vormen waarbinnen keuzen kunnen worden gemaakt, gedachten geformuleerd, meer bewuste daden gesteld. Verslaglegging komt ons gewoonlijk slechts interessant voor in zoverre als het om gevoelens, ideeën en daden gaat die in enigerlei vorm een wat persoonlijker karakter dragen, die afwijken van het gemeenschappelijk medium dat wij de normaliteit noemen (al hoeft dat niet voor alle tijden en plaatsen dezelfde gestalte of omvang aan te nemen). Men schrijft niet in een dagboek dat men niest of zijn neus snuit, wel dat men verkouden is of werkloos of verliefd. Wie dit soort bronnen voor de kennis van het dagelijks leven wil gebruiken, dient dan ook te beseffen dat hij in de meeste gevallen veranderingen ten opzichte van de staat van normaliteit zal meten, niet de normaliteit zelf. De belangrijkste vraag die aan elke vorm van interpretatie vooraf moet gaan, is dan ook welke het precieze doel, de reikwijdte, kortom de status van het geschrift is. Dat geldt *mutatis mutandis* evengoed voor beroepsdagboeken. In welk beroep ook, hoog of laag, dienen de gangbare gebaren en handelingen tijdens de leerfase door de beroepsbeoefenaar te worden geassimileerd tot een habitus, een vanzelfsprekende reflex, wil hij zijn beroep tot ieders tevredenheid kunnen uitoefenen. Pas als hij de routine heeft geïnternaliseerd, kan hij in van de norm afwijkende situaties tot een weloverwogen ingreep in staat zijn door zich slechts te concentreren op die aspecten die zijn

* Jan van Ghestellaan 25, 3054 CE Rotterdam

routine overstijgen. Het noodzakelijk irreflexief automatisme van elke repetitieve beroepsuitoefening is er ongetwijfeld debet aan dat er uit het verleden én het heden zo bitter weinig ego-documenten tot ons komen waarin de dagelijkse praktijk van het vak wordt vastgelegd. Wat ons bereikt, betreft vrijwel steeds reflexieve aspecten (theorievorming over beroepsken- nis), uitzonderingsgevallen die de norm ter discussie stellen, ofwel het leerproces dat aan de verwerving van de habitus vooraf gaat (leerboeken, verslagen van de leertijd) maar dat, zoals iedere beroepsbeoefenaar uit ervaring weet, ver kan afwijken van de feitelijke beroepsroutine. Wanneer er toch een dagelijkse praktijk wordt opgetekend, geschiedt dat bijna altijd om een marginaal motief: een boekhoudkundige reden, de noodzaak om rekenschap te geven van tijdsgebruik, een beoogde publikatie voor een bepaalde lezerskring.

In al deze gevallen komen we al vanaf de eerste regel voor het probleem van de selectie te staan. In hoeverre is dat wat we te lezen krijgen, een gecondenseerde weergave van de totale praxis, of slechts een geselecteerd residu? En als het geselecteerd is, hoe kunnen we dan de expliciete, bewuste, maar ook de impliciete, onbewuste maatstaven daarvan achterhalen? En tenslotte, wat zijn hoe dan ook de mentale grenzen van het veld waarin wordt gewerkt, de arbeidshorizon die aangeeft tot waartoe de werker het toepassingsveld van zijn beroep definieert en van waaraf er voor hem een ander domein begint? Met andere woorden, tot waartoe hebben zijn of haar uitspraken een beroepstechnische inhoud en waar begint de impact van zijn of haar leef- en beeldwereld, en dat zowel naar de breedte van het arbeidsveld gerekend, als naar de diepte van de beroepshandelingen (dat wil zeggen de verschillende dimensies die deze kunnen hebben: technisch, symbolisch, maatschappelijk, religieus, en zo verder).

Het beroepsjournaal van de Friese (maar in Bentheim geboren en getogen) vroedvrouw Catharina Geertruida Schrader vormt niet alleen een fascinerend tijdsdocument, maar ook een uitstekende illustratie van de problemen die onderzoek naar beroepspraxis in het verleden meebrengt. In feite kunnen we het beschouwen als het schoolvoorbeeld van een veelzijdige bron. Vroeger werd slechts een enkel aspect ervan als relevant voor de geschied- schrijving herkend: de gynecologische informatie, de sociale dimensie. Onder invloed van de recente verschuivingen in het object en de methoden van historisch onderzoek, worden thans ook allerlei andere dimensies aangeboord. Tegelijk verliest het document zijn ééndimensionele simpelheid en wordt het tot een complex materiaal kluwen waarin alles met alles samenhangt.

Het notitieboek van Vrouw Schrader, dat na herordening door de bewerker in totaal 3060 één- of meerlinggeboorten blijkt te boekstaven (waarvan sommige in verschillende versies) vormt namelijk niet alleen een boekhoud-

kundig document,¹ maar geeft per bevalling een aantal standaardgegevens van demografische, sociale, verloskundige en culturele aard. Zo vinden we er zonder uitzondering de precieze datum (en soms de tijd van de dag); steeds de naam (gewoonlijk van man én vrouw); bijna steeds het beroep van de man, niet zelden het adres; het geslacht van het kind; globale opmerkingen over zwaarte of duur van de bevalling, aanwezigheid van derden of van andere medische practici; bij complicaties gegevens over voortekenen (bijvoorbeeld vloeïngen), situatie bij aankomst, eerdere ingreep door derden, ligging van het kind, de ingreep zelf, de verwijdering van de placenta, de duur van de bevalling, congenitale afwijkingen, sterfte van moeder en kind, enzovoort; aan het eind het ontvangen bedrag; en door verschillende notities heen lezen we her en der dan nog ontboezemingen van religieuze, morele of culturele aard, met af en toe eens een echo van roddel. Door de lange duur van Vrouw Schraders praktijkuitoefening in één en dezelfde plaats — na drie jaar te Hallum nog eens een halve eeuw te Dokkum, zij het met acht jaar onderbreking tijdens haar tweede huwelijk (1713-1721) — wordt ook een seriële benadering mogelijk gemaakt. Helaas mogen de lezers van deze uitgave daar niet van profiteren, want om begrijpelijke redenen heeft de uitgever uit de zeer omvangrijke bron een selectie moeten maken en slechts 894 gevallen (29%) gepubliceerd, in feite al die notities waarin Vrouw Schrader iets meer dan het blote feit van een geslaagde bevalling vermeldt. Dat het pathologisch aspect van haar praktijk hierdoor bij lezing ongewild een zwaardere nadruk krijgt, zal de gebruiker zich goed moeten realiseren. Hoewel zonder enige twijfel zeer boeiend voor verloskundigen, is deze uitgave voor historici dan ook niet goed bruikbaar. Zij zullen er niet aan ontkomen het oorspronkelijk handschrift te moeten raadplegen.²

In zijn totaliteit kan het notitieboek dus gebruikt worden voor de medische, sociale en economische analyse van een verloskundige praktijk, maar ook voor een medisch-historisch onderzoek naar de frequentie van afwijkingen van het normale geboortenpatroon, van verloskundige tussenkomst en van de maternale of perinatale sterfte. Beide vormen van onderzoek worden gerealiseerd in de twee uitstekend gedocumenteerde inleidingen van resp. M.J. van Lieburg en G.J. Kloosterman. De vraag is echter of de bron als

1. Zie de inleiding van Van Lieburg, noot 1, voor enkele administratieboeken van chirurgijns uit die periode, waaraan toe te voegen: Rijksarchief Friesland, Nedergerecht Smallingerland, kasboek van de Groninger breukmeester Nathan Remkes, 1731-1749; vgl. *Jaarverslag van de Rijksarchiefdienst* (1980) 88.

2. Dat geldt met name voor het demografisch aspect, waarvoor deze bron uiterst belangrijk is aangezien ze, na reconstructie van een aantal familiegeschiedenissen (zie Van Lieburg, 76-77, voor een voorbeeld en aankondiging van verdere bewerking), de uit de doopboeken berekende vruchtbaarheid kan corrigeren door toevoeging van de doodgeboren, ongedoopte kinderen.

zodanig wel steeds de precisie toelaat waarmee vooral Kloosterman zijn berekeningen uitvoert.

Wie wel eens met kwantitatieve historische bronnen uit het pre-statistische tijdperk heeft gewerkt, zal weten hoe essentieel de vraag is naar de feitelijke waarde van berekeningen en opgaven uit een tijd waarin de *mathematische* precisie nog niet universeel als een hoge waarde gold en waarin de oorzakelijkheidssequenties niet altijd overeen kwamen met de onze: berekeningen kloppen zelden op de eenheid nauwkeurig, leeftijden zijn vrijwel nooit correct, de opgegeven oorzakelijkheid ligt vaak in de symbolische orde in plaats van in de technisch-reële. Zo ook hier. Van Lieburg (17) en Kloosterman (74-75) wijzen zelf op grove vergissingen van Vrouw Schrader, die dank zij dubbele opgaven in het manuscript aantoonbaar zijn. En wat de oorzakelijkheid betreft, vindt men door het journaal heen verschillende voorbeelden van het *verzien*, d.w.z. de overdracht van een afwijking aan een vrucht, in correspondentie met een emotie of waarneming van de moeder (33).

Natuurlijk vormt deze bedenking geen aanklacht tegen de 18e-eeuwse vroedvrouw, maar een pleidooi voor een decodering van de tekst ter ontleding van haar waardenpatroon, als noodzakelijke voorwaarde voor een juist inzicht in de bruik- en betrouwbaarheid van de door haar verstrekte gegevens. De vraag is dan op welke punten door haar als vroedvrouw, zowel vanuit haar tijds- en milieugebonden mentale instelling als vanuit haar beroepsbesef, de grootst mogelijke nauwkeurigheid in acht werd genomen en wat voor haar als secundair gold. Dat onderzoek naar het tekstondersteunend waardenpatroon, dat van een interne analyse van de tekst moet uitgaan, dient te geschieden vóór elke andere inhoudelijke bewerking, aangezien men anders conclusies dreigt te trekken die het materiaal niet toelaten, hoe plausibel die er op zichzelf ook mogen uitzien.

In de hierboven gegeven opsomming van de elementen van de notities zal al zijn opgevallen dat "harde" (feitelijke) en "zachte" (interpretatiegebonden) informatie elkaar afwisselen. Het probleem begint pas echt wanneer schijnbaar "harde" informatie in feite een interpretatiegebonden dimensie vertoont. Een voorbeeld daarvan vormt Kloostermans paragraaf over de maternale sterfte (56-61). In het algemeen kan worden gesteld dat de observatie en registratie van deze sterfte door de vroedvrouw wordt gereguleerd door drie variabelen: kennisneming van het sterftegeval, het besef van een oorzakelijkheidsverhouding tussen bevalling en sterfte, en de subjectieve reikwijdte van het verloskundig universum waarbinnen de sterfte ook tot het competentiedomein van de vroedvrouw wordt gerekend en dus het registreren waard. Binnen een kleine gemeenschap als Dokkum (rond 3000 inwoners) zal, zoals Kloosterman wel terecht stelt (63), de eerste voorwaarde vermoedelijk als constant vervuld kunnen worden beschouwd, al geeft hij zelf al enkele anomalieën aan. Ook Van Lieburg wijst op de

persoonlijke bekendheid van Vrouw Schrader met de levensomstandigheden van minstens een deel van haar patiënten (32).

De beide andere variabelen hangen echter in aanzienlijke mate af van het concreet beroepsbesef van de vroedvrouw, en met name van de door haar op grond van leertijd, leesstof of *communis opinio* van de beroepsgroep geïnternaliseerde versie van de plichtenleer. Voorzover Vrouw Schrader zelf een uitzondering binnen haar beroepsgroep vormt, komt daar nog de variabele van haar persoonlijke maatstaven bij; afgaand op allerlei notities in haar journaal, blijken deze wel eens stevig af te wijken van de gangbare beroepspraktijk. Tenslotte is niet ondenkbaar dat haar maatstaven in de meer dan 50 jaar die haar praktijkuitoefening geduurd heeft, zelf een ontwikkeling in straffere of lossere zin hebben doorgemaakt. Het is dus allerm minst zeker dat bijvoorbeeld de tijdseenheid die zij voor registratie van de met de bevalling samenhangende verschijnselen gebruikt, dezelfde is als de contemporaine die Kloosterman aanlegt, zoals het al evenmin zeker is dat die samenhang in beide perioden op een identieke wijze werd gezien.

Hetzelfde geldt voor de definitie van haar arbeidsterrein, en met name voor de nacontrole. Die nacontrole lijkt van een zeer korte duur te zijn geweest, als zij al formeel bestond. Vrouw Schraders notities beperken zich gewoonlijk tot het resultaat van de bevalling zelf, en dat is ook logisch voor een kasboek waarin de ontvangen of verschuldigde gelden onmiddellijk na levering van de prestatie verantwoord worden. De schaarse latere informatie beperkt zich tot laconieke notities over eventueel overlijden, maar het is de vraag of hier enige systematiek in zit — of het moest het sociaal patroon van een nadere kennissenkring zijn. Misschien is het in dit verband ook niet geheel onverschillig dat Vrouw Schrader, zo kwistig met namen en adressen, nergens de voornaam van een kind noemt. Dat kan samenhangen met een fundamentele oriëntatie van de vroedvrouw op de moeder, als eventueel probleemgeval die het subject is van complicaties (terwijl alles wat het kind aangaat tot de natuurlijke orde wordt gerekend); of op de moeder als partner van de vroedvrouw bij de bevalling, en het kind als product. Die oriëntatie komt althans tot uiting in de titel van het notitieboek, dat pas in 1734 het woord “vrouwen” door “kinderen” vervangt (173). Een inhoudsanalyse van Vrouw Schraders kwalitatieve opmerkingen zou in dit alles overigens meer helderheid kunnen en moeten brengen. Maar die strikt onpersoonlijke benadering van het kind betekent vermoedelijk ook dat de vroedvrouw al geen bemoeienis meer met de kraam had op het ogenblik van de doop, waarmee de naamgeving verbonden was. Wat daarna kwam, was vermoedelijk al het domein van chirurgijn en medicinae doctor.

Ook vóór de bevalling schijnt de rol van de vroedvrouw trouwens miniem, zoniet nihil.³ Miskramen als zodanig waren niet alleen nog niet gemedicali-

3. Zo is een dubbel bezoek (bv. nr. 111 en 114) ook tweemaal geboekstaafd, doch mogelijk slechts éénmaal berekend.

seerd, maar lagen ook nog buiten het bereik van de vroedvrouw, behalve als zij expliciet moest optreden om de vrucht te verwijderen, dus als verloskundige in strikte zin. Wat de vroeggeboorten betreft, kunnen Vrouw Schraders opgaven volgens Kloosterman (65) naar huidige maatstaven onmogelijk juist zijn. Dit kan betekenen dat ze een ander normaliteitscriterium dan wij aanlegt. Maar het lijkt mij waarschijnlijker dat zij pas op het moment van de bevalling voor het eerst met de kraamvrouw in aanraking kwam en — de man was er immers ook al niet bij — het resultaat vaak uitsluitend *de visu* moest waarderen, zodat grotere, onmiskenbare afwijkingen als zevende-maandsgeboorten oververtegenwoordigd zijn in haar registratie.

Slechts bij de aanzienlijken lijkt op grond van het journaal van enige nazorg te kunnen worden gesproken. Met name bij de adel buiten Dokkum blijft Vrouw Schrader enkele weken te gast voor een hoog salaris, zonder dat ze over haar exacte bezigheden daar rept. Niet in alle gevallen zal het om “vriendschap” zijn gegaan, zoals Van Lieburg wat snel schrijft (22). Wat moeten we ons er dan wel bij voorstellen? Is het ondenkbaar dat ze er gebakerd heeft? Het is typerend voor het Ancien Régime dat dergelijke lagerstaande beroepen in dienst van aanzienlijken door hogerbekwaamden werden uitgeoefend, die daar een statussurplus aan konden ontleen. Anderzijds heeft Vrouw Schrader, door de duidelijke overaccentuering van de pathologie in haar praktijk buiten Dokkum, ook zelf bijgedragen tot een statusverhoging, die immers een zekere medicalisering van haar verloskundige praktijk betekende.

We mogen ons overigens afvragen of die medicalisering al niet vanaf het allereerste begin in haar praktijk lag besloten. De beide inleiders hebben dit goed gevoeld. Constant klinkt bij hen de vraag door in hoeverre deze vroedvrouw nu representatief mag worden genoemd voor haar hele beroepsgroep in die tijd. Het antwoord daarop trachten ze te achterhalen door analyse van de sociale en geografische kenmerken van haar praktijk en van de mate waarin deze aan een huidige verloskundige “normpraktijk” beantwoordt. In beide gevallen blijkt Vrouw Schrader veeleer een uitzondering te vormen dan aan de regel te beantwoorden. Waarbij tegelijk aangetekend moet worden dat we ons ervoor dienen te hoeden Vrouw Schrader te vergoddijken. Het was zonder enige twijfel een zeer bekwame, verstandige en vaak gevoelvolle vroedvrouw, die boven haar collega's in haar directe omgeving uitstak en zich daar trouwens ook heel goed bewust van was. Maar wat is Dokkum met de vier grietenijen eromheen in vergelijking met heel de Republiek? En wat de slechte kwaliteit van haar collega's betreft kennen we nauwelijks anders dan het verdachte getuigenis van concurrerende medische beroepsgroepen. Wat we van Vrouw Schrader weten, komt uit haar eigen pen. Haar mislukkingen moeten we tussen de regels door lezen (bv. nr 2044?), met een onwaardeerbaar aandeel interpretatie erin.

Terecht wijdt Van Lieburg een uitgebreide paragraaf aan Vrouw Schraders

herkomst en levensloop (5-10) en later nog eens aan haar kennisniveau (35-37). Opvallend daarbij is dat zij bepaald niet uit de kringen stamde waaruit vroedvrouwen gewoonlijk werden gerecruteerd (de smalle gemeente, het lagere ambachtsmilieu), maar uit die middengroepen van sociale stijgers waaruit predikanten, lagere ambtenaren en welgestelde middenstanders (kleer- en glazenmakers) voortkwamen: een niet steeds geheel onbemiddeld, en vooral geen ongestudeerd milieu. Om financiële redenen moge de gang naar de akademie er, op de theologanten na, geen regel zijn geweest, een meer dan minimale instructie was dat ongetwijfeld wel. De literaire factuur van het notitieboek van Vrouw Schrader duidt daar ook op. Zeker, het is geen letterkundig meesterwerk. Maar uitgesproken praktisch georiënteerd, weet ze zich met precisie en zonder omslag te uiten en schrijft ze met een geoefende hand. Naar vorm en inhoud is het schrijven voor haar een habitus, die haar geen moeite kost. Een irreflexieve akt, die er misschien als zodanig de verklaring voor vormt dat ze *überhaupt* aan een journaal begonnen is. Een analyse van haar taalgebruik zou in dat opzicht boeiend zijn, niet alleen vanwege de contaminaties tussen het Nederduits, het Nederlands en het Fries, maar ook om de omvang, de structuur en de diachronische consistentie van haar woordenschat te meten.

In elk geval worden haar aantekeningen vanaf het allereerste begin trefzeker en technisch zonder aarzeling neergeschreven. Het is alsof haar beroepsbeeld al voltooid is als ze pas aanvangt. Reeds bij haar 16e bevalling geeft ze, tegen een gepromoveerd vroedmeester en een andere vroedvrouw in, een juiste, klinische appreciatie, die zij in de praktijk echter niet op haar eentje ten uitvoert durft te leggen. Tegenover een vrij hoog niveau van oordeelsvorming (door leertijd,⁴ autodidaktisch of klinisch verworven) staat een laag niveau van concrete praktijkervaring. Als het juist is dat ze, zoals ze zelf zegt, door doktoren en burgerij tot het vroedvrouwenambacht geprest werd (189), veronderstelt dat minstens een reputatie als raadgeefster in zulke zaken. Dat ze zonder aanlooptijd onmiddellijk en succesvol startte, moet wel betekenen dat ze een niet nader te specificeren hoeveelheid praktijkkennis heeft opgedaan door haar eerste, pas overleden man — een chirurgijn die zelf ook al uit een chirurgijnsfamilie kwam⁵ — op een actieve wijze terzijde te staan.

4. Het is niet onmogelijk dat zij vóór haar huwelijk, tijdens haar raadselachtige verblijf in Leiden (1680-1682), hetzij enige theoretische, hetzij praktische kennis van het vroedvrouwenambacht heeft opgedaan.

5. Het oostelijk grensland van de Republiek werd juist in Vrouw Schraders tijd tot een reservoir van chirurgijns. Vgl. mijn artikel "Non satis dignitatis... Over de maatschappelijke status van geneeskundigen tijdens de Republiek", *Tijdschrift voor geschiedenis* 96 (1983) 394-396. Is het louter toeval dat Geertruida van Zelst, die in 1661 de graaf van Bentheim huwde, zelf uit een Doetinchemse chirurgijnsfamilie kwam? Een en ander zou een nadere bestudering meer dan waard zijn.

Echtgenoot Ernst Wilhelm Cramer moet, in zijn functie van heelmeeester, zelf tevens als vroedmeester zijn opgetreden, waarbij zijn vrouw het gynecologisch aspect zal hebben verzorgd dat ze na zijn dood in de chirurgijnswinkel nog een aantal jaren voortzette (17) en waarvan enkele rekeningen uit 1722 (217-218) nog getuigenis afleggen. Daar moet ze zowel haar kennis als haar reputatie aan te danken hebben gehad, want dat ze alleen om haar evidente vroomheid werd uitgekozen, is wel erg onwaarschijnlijk. De overgang is dan veel geleidelijker en natuurlijker verlopen dan Vrouw Schrader het, verscholen achter haar voortdurend herhaalde religieuze rationalisaties ("Alleen God de eer"), zelf wil doen voorkomen, terwijl tegelijk begrijpelijk wordt hoe zij aan ervaringskennis is kunnen komen en waarom haar praktijk vanaf het begin een onmiskenbaar overwicht van pathologische gevallen vertoont.

Vrouw Schraders ontwikkeling lijkt zich dan ook te hebben gekenmerkt door een ononderbroken groeiende zelfbevestiging in een functie die haar als vrouw ten volle kon bevredigen en die in haar persoon tevens een voorlopige tegenwicht schiep tegen de toenemende vermannelijking van de pathologische verloskunde. In zoverre mag ze ongetwijfeld niet als een voorbode van een nieuwe tijd worden beschouwd, maar als een laatste relict van de oude, waarin hooggekwalificeerde beroepsarbeid van een burgervrouw maatschappelijk nog aanvaardbaar was. Al is het natuurlijk louter speculatie, ik zou dan ook wel durven stellen dat ze juist in de sociale en professionele verhoudingen van een kleine, semi-rurale, economisch neergaande stad als Dokkum heeft kunnen uitgroeien tot wat ze geworden is, maar dat dit in bijvoorbeeld Amsterdam met zijn veel strikter afgebakende competenties oneindig moeilijker zou zijn geweest.

Haar ambacht — en in zoverre zal haar vorming absoluut a-typisch voor die van de gemiddelde vroedvrouw van haar tijd moeten worden genoemd — kristalliseert zich uit de ervaring die ze heeft opgedaan aan de zijde van haar man en krijgt daardoor een onmiskenbaar gynecologisch accent. Die ervaring bepaalt weer de contouren van haar praktijk. En juist die aspecten van haar praktijk die boven het strikt routineuze uitgaan en maatgevend zijn voor haar reputatie, modelleren weer haar beroepsbesef, dat al vrij spoedig, onder invloed van haar deplorabele ervaringen met de capaciteiten van collega's in grenssituaties, de vorm van een diffuus roepingsbewustzijn lijkt aan te nemen, zodat ze haar *ambacht* geleidelijk het gewicht geeft van een *ambt*. Haar verzuchtingen in de laatste jaren laten daar geen twijfel over bestaan. Als vroedvrouw met de kennis en beroepstrots van een chirurgijns-weduwe had ze in haar omgeving ongetwijfeld iets unieks. De omvang van haar clientèle doet vermoeden dat dit ter plekke ook werd gewaardeerd. Zou een van de belangrijkste redenen van haar succes niet geweest kunnen zijn dat ze, door de competentie van vroedvrouw en vroedmeester feitelijk in haar persoon te verenigen (al respecteerte ze bij de bevalling de competentie van

de heelmeeester), het in verregaande mate mogelijk maakte de mannelijke arts uit de kraamkamer met haar "vrouwengeheim" te weren?

Door de concurrentieverhouding waartoe haar reputatie (met haar nadruk op de pathologie) leidde, komt haar relatie met andere medische beroepsbeoefenaars in het journaal in de meeste gevallen als conflictueel naar voren. Het zou echter verkeerd zijn om, met name op grond van de smeüiger tweede versies van een aantal moeilijke bevallingen (waar ik zo nog op terug kom), de nadruk te leggen op het constante geruzie met andere geneeskundigen. De controversieverhouding is inherent aan de medische sector, waarbinnen zij het instrument vormt dat competenties afbakt en verantwoordelijkheden bepaalt. Als vroedvrouw stelde Vrouw Schrader daardoor de positie van haar beroepsgroep veilig tegenover de corporatieve belangen van andere, met name in het pathologisch vlak op onderdelen concurrerende beroepsgroepen. We mogen ons in haar geval bovendien afvragen of zij onbewust geen conflicten opriep door feitelijk van twee walletjes te eten: ze claimde immers zowel chirurgijnskennis als vroedvrouwenrechten. Maar het gaat hier om intra-professionele conflicten. Naar buiten toe vertoonde het medisch corps vermoedelijk een groter eenheid met vloeiender overgangen tussen de beroepsgroepen dan we wel eens geneigd zijn te denken. Zowel de regelmatige raadpleging en aanwezigheid van andere vroedvrouwen, heelmeeesters en artsen wijzen daarop als de onbestemdheid van nogal wat medische beroepsaanduidingen in het journaal, die op meervoudige inzetbaarheid van de medicus wijzen. Collegialiteit was tenslotte ook voor vroedvrouwen een belangrijk item van de plichtenleer.⁶

In hoeverre die collegialiteit in Dokkum ook een dagelijkse realiteit is geweest en er een min of meer formele vorm van contact tussen Vrouw Schrader, de stadsvroedvrouw en eventuele andere collega's is geweest,⁷ wordt uit het handschrift niet duidelijk. Zij behoort tot de *stilte-zones* van de bron. Andere zulke zones zijn het geheel van routinegebaren van de vroedvrouw, haar fysieke houding tijdens het werk, dus haar mate van intimiteit met de kraamvrouw en haar actieve betrokkenheid bij de bevalling;⁸ ook de precieze rol van derden (familie of burenen), waar we slechts in een enkel noodgeval van horen; de aanwezigheid van baker of min; de rol

6. Aldus reeds in het Brugse handschrift van 1551, uitg. door A. Delva, *Vrouwen-geneeskunde in Vlaanderen tijdens de late Middeleeuwen, met uitgave van het Brugse Liber Trotula* (Brugge, 1983) 115.

7. Overigens stelt de omvang van Vrouw Schraders praktijk ons in dit opzicht wel voor een raadsel. Als ik Van Lieburgs bevolkingsopgaven (19-20) terugbereken, moet zij toch zeker bij tweederde tot driekwart van de Dokkumse bevallingen geassisteerd hebben. Hoe konden de andere Dokkumer vroedvrouwen (37-38) op die manier aan voldoende emplooi komen, temeer daar er op het omringende platteland ook nog werkzaam waren?

8. Vgl. M. Laget, *Naissances. L'accouchement avant l'âge de la clinique* (Parijs, 1982) 152-153, voor die houding in Zuid-Frankrijk.

van kraamgebruiken, van gebed of van andere religieuze handelingen. Dat er vrij frequente contacten met collega-vroedvrouwen zullen zijn geweest, mag toch wel als waarschijnlijk worden aangenomen in de corporatieve structuur van de samenleving van het Ancien Régime. De vraag stelt zich dan of het notitieboek niet mede een lerende functie heeft gehad, of minstens gekregen. Om te beginnen die van een geheugensteun bij een persoonlijk leerproces, met andere woorden een kapstok waaraan Vrouw Schrader haar routine ophing. Gaandeweg ook steeds meer een discussiebasis voor een gesprek met collega's over beroepspraktijk.

In dit kader dient eraan te worden herinnerd dat Vrouw Schrader op 84-jarige leeftijd een aantal moeilijke bevallingen nog eens een tweede maal, vaak veel uitvoeriger beschreef. Dat reflexieve terugzien naar het verleden is curieus, want al blijkt het skelet van de beschrijvingen bij vergelijking gewoonlijk te steunen op de eerste versie, vaak letterlijk, het is opmerkelijk hoe nauwkeurig Vrouw Schrader zich bepaalde reeksen van details decennia later nog weet te herinneren. Natuurlijk moeten we bedenken dat het hier om een zeer selectief werkend beroepsgeheugen gaat. Het is ook niet onmogelijk dat zij die *mémoires* redigeerde in een ogenblik van wat in het Engels "total recall" heet: de faculteit om zich in een moment van totale bezinning gebeurtenissen uit het verleden met volledige precisie te herinneren. En misschien is juist dat scherpe geheugen een van Vrouwschraders belangrijkste beroepstroeven geweest: het gaf haar een naar believen oproepbaar ervaringspakket, de basis van die feilloze beroepsroutine waar ik in het begin op zinspeelde. Maar we zouden ons daarnaast ook kunnen voorstellen dat deze reeks *mémoires* mede is voortgekomen uit en de gecondenseerde neerslag vormt van een presentatie van pathologische gevallen tijdens een steeds weer herhaalde discussie met collega's in voorafgaande jaren. De herinnering heeft dan de bemiddeling van een regelmatige memorisering gekend — en is daar misschien ook wel enigszins door gestereotypeerd of zelfs gedeformeerd. De hypothese heeft in elk geval het voordeel dat ze Vrouwschraders functioneren, alsmede haar beroepsjournaal, een organischer plaats in de Dokkumer gemeenschap geeft. Een nauwkeurige vergelijking van de verschillende versies van de behandelde gevallen kan hier wellicht meer houvast bieden.

Samenvattend moet worden gesteld dat Vrouwschraders beroepsjournaal ontegenzeggelijk een bron van de eerste orde, en van een weinig geëvenaarde veelzijdigheid, is voor onze kennis van beroepsuitoefening tijdens het Ancien Régime. Voor de uitmuntende publikatie van de meest boeiende — maar sociaal-historisch misschien niet meest relevante — bestanddelen ervan kunnen we uitgever en bewerker niet dankbaar genoeg zijn. De beide inleidingen — die niet slechts op het gepubliceerde deel, maar op het totale manuscript steunen — zijn bovendien essentieel voor een juiste interpretatie. Kloosterman speelt het tenslotte klaar de verloskundige aspecten ook voor

een volslagen leek op dat gebied volkomen duidelijk te maken. Desondanks is het niet zo dat Vrouw Schraders journaal als bij toverslag volledig inzicht in het vroedvrouwenambacht verschaft. We vinden er weliswaar een compleet verslag van de *contouren* van een praktijk, maar wat de praktijkvoering betreft, valt het accent op de pathologie, dus weer de uitzondering, niet de routine. Wellicht kan het ook niet anders, maar de lezer dient het zich te realiseren.

Aan het slot van zijn analyse (41) stelt Van Lieburg de historici de vraag of Vrouw Schrader nu in alle opzichten als een uitzondering moet worden beschouwd of veeleer de regel vertegenwoordigt, hetgeen het vigerende, betrekkelijk negatieve beeld van de (vrouwelijke) verloskunde rond 1700 ingrijpend zou moeten wijzigen. Vermoedelijk zal het antwoord niet anders dan genuanceerd kunnen zijn. Vrouw Schrader was ongetwijfeld exemplarisch voor een meer gestudeerd type verloskundige, maar eerst nader onderzoek naar herkomst, opleiding en ervaringspeil kan uitmaken of er daar veel van geweest zijn. Misschien moet er in dat opzicht een minder strenge scheiding dan vaak gebruikelijk is worden aangebracht tussen de (chirurgijn)-vroedmeester en de vroedvrouw. Vrouw Schrader mag ongetwijfeld gelden als een uiterst bekwaam beroepsbeoefenaar. Door haar inzicht en behendigheid stond ze in haar regio technisch aan de top, maar wat de theorie betreft vormt ze een ondubbelzinnige exponent van haar tijd en van het zich voor nieuwe wetenschapsinzichten langzaam openende burgerlijk milieu waaruit ze voortkwam: ze gelooft nog vast in het verzien, maar acht het volksgeloof in "vliegers" en "zuigers" (33) nonsens.⁹ Ondanks haar technische competentie, was Vrouw Schrader nog geen verlichte vroedvrouw.

Alleen vergelijking met andere praktijkjournalen zal uiteindelijk antwoord kunnen geven op de vraag of haar percentage mislukkingen uitzonderlijk laag was. Zo lang dergelijke journalen niet gevonden of geanalyseerd zijn, lijkt het verstandig ervan uit te gaan dat ook de modale vroedvrouw haar werk bij normale bevallingen naar bevrediging verrichtte. Vrouw Schraders kritiek op haar¹⁰ betreft vrijwel zonder uitzondering gevallen van pathologie, waarbij de eerste vroedvrouw weliswaar niet juist is opgetreden, maar Vrouw Schrader zelf gewoonlijk al evenmin een vanzelfsprekende oplossing vindt of een probleemloze bevalling zou hebben geleid. Het verschil ligt dus in de marges van het beroep. De beheersing van die marges tekent Vrouw Schrader als een vroedvrouw van formaat, maar maakt haar minder behendige of minder ervaren collega's nog niet onmiddellijk tot domme obscurantisten. Niet alleen Vrouw Schraders kunde, ook haar verontwaardiging dient in het juiste licht te worden gezien.

9. Een analyse van Vrouw Schraders herhaaldelijk uitgesproken angsten zou uit mentaliteitshistorisch oogpunt eveneens zeer verhelderend kunnen werken.

10. Zie de inleiding van Van Lieburg, 37-38, en noot 96, voor deze gevallen.

SUMMARY

The professional diary of Mrs. Schrader.

Reflections on a publication dealing with professional practice in the past.

This essay review analyses the recent publication of the professional diary which was kept from 1693 till 1745 by a Frisian midwife of German origin, named Catharina Geertruid Schrader and active in the village of Hallum and the town of Dokkum. As a matter of fact only a selection of gynaecologically interesting cases out of the diary has been published by the editors, i.e. 894 cases (29% of the total number), some of which have been related twice by the author of the diary. The volume is preceded by an historical and a gynaecological evaluation of the diary as a whole, both concluding to the rather exceptional character of the midwife's practice. This review asks some more questions about the value of this kind of source for our knowledge about professional practice in past centuries. It is argued that not the professional routine is written down, but its reflexive or exceptional aspects. For a correct interpretation of the diary, we need a previous reconstruction of the professional universe, the mentality and the value system of the practitioner, in order to seize the dimensions about which the author keeps silence. As for the present diary, we have also to recognise the exceptional status of midwife Schrader, having enjoyed as a surgeon's widow an acknowledged gynaecological experience which gave her practice a distinguished pathological mark. But this fact should not lead us to stigmatise her less instructed colleagues as obscurantists, as sometimes has been done. Though lacking gynaecological instruction and experience, their routine level as midwife should mostly have been as good as Mrs. Schrader's, whose reputation was largely due to her success as an experienced gynaecologist.